

Arkadiusz Przybyłka

Uniwersytet Ekonomiczny w Katowicach
Wydział Ekonomii
Katedra Polityki Społecznej i Gospodarczej
arekp@ue.katowice.pl

ŚWIADCZENIA EMERYTALNE ZWIĄZANE Z PRACĄ W GÓRNICTWIE NA PRZESTRZENI DZIEJÓW

Streszczenie: W artykule omówiono świadczenia emerytalne związane z zatrudnieniem w górnictwie na ziemiach polskich. Górnicy, od zarania tego zawodu mając świadomość stale grożącego im niebezpieczeństwa, doprowadzili do solidarności nieistniejącej w innych branżach. Przejawem ten solidarności jest powstanie instytucji mających zapewnić środki na dalszą egzystencję również w czasie niezdolności do pracy z uwagi na wiek. Dlatego to właśnie w górnictwie najwcześniej rozwinęły się ubezpieczenia i to na nich wzorowano się, wprowadzając później ich powszechne, obligatoryjne formy.

Słowa kluczowe: górnictwo, świadczenia emerytalne, ubezpieczenia.

Wprowadzenie

Ryzyko pracy górniczej nie ogranicza się wyłącznie do szczególnie wyczerpujących skutków tej pracy, ale związane też jest z dużym stopniem niebezpieczeństwa, które powoduje częstsze niż w innych zawodach wypadki. Z uwagi na szczególny charakter pracy górniczej osoby zatrudnione w branży od lat mogły liczyć na określone świadczenia związane z tą pracą. Jednym z nich jest uprawnienie do wcześniejszych i wyższych świadczeń emerytalnych. Ponadto to w górnictwie najwcześniej rozwinęły się branżowe ubezpieczenia, które gwarantowały górnikom różne dodatkowe świadczenia. Początki tych ubezpieczeń sięgają XII w., a w XVI w. miały już charakter ustawowy. Artykuł ma na celu omówienie kształtowania się przywilejów emerytalnych związanych z pracą w górnictwie.

1. Początki ubezpieczeń w górnictwie

Dawne związki górnicze były instytucją dla wspierania chorych, okaleczonych wskutek wypadków w kopalniach górników oraz pozostałych po nich rodzin w razie ich śmierci. W pierwszych latach istnienia kasy brackie (puszki lub skrzynki) miały charakter instytucji prywatnych, a fundusze tworzyły się z dobrowolnych składek, którymi zarządzali sami braccy. Udzielali oni chorym i okaleczonym jałmużny lub zaliczki stosownie do potrzeb i stanu kasy [Piernikarczyk, 2000, s. 273-275]. Kasy brackie jako instytucje zajmowały się m.in. pomocą osobom niezdolnym do pracy z uwagi na wiek.

Wzorcowym dokumentem w zakresie działalności górniczej i zabezpieczenia socjalnego był wydany w 1528 r. Ordunek Górny. Ustawa ta zawierała 72 artykuły, a w art. 58 gwarantowano opiekę „ubogim, niemocnym i inne rzeczy wspólite dobrze nałożyć”, co w owym okresie stanowiło namiastkę opieki socjalnej. Ustawa ta, wzorowana na wprowadzonym już na górnośląskich terenach prawie zwyczajowym olkuskim, bytomskim i frankońskim, stała się podwaliną i wzorem dla późniejszego ustawodawstwa górniczego oraz zaczątkiem prawa ubezpieczeniowego. Zamieniła ona istniejące dotychczas na zasadzie dobrowolności kasy brackie w organizacje przymusowe. Postanowienia odnośnie do kas można odnaleźć w każdej późniejszej ustawie górniczej, a najistotniejsze z nich to:

- „Wolność górnicza” nadana przez margrabiego Jerzego Fryderyka miastu Tarnowskie Góry z 1599 r.,
- Zobowiązanie się górników przed Urzędem Górniczym w Tarnowskich Górach do płacenia składek do kasy brackiej z 1686 r.,
- Przywilej generalny i ustawa górnicza z 1764 r. [Woźniczka, 1949, s. 65-66].

Ze składek uiszczanych przez robotników powstała Górnośląska Kasa Bracka w Tarnowskich Górach [Popiołek, 1946, s. 25]. Była ona główną instytucją socjalną skupiającą w kilku sekcjach m.in. sprawy ubezpieczeń [Jonca, 1966, s. 190-191].

Podobną kasę dla górników wprowadzili gwarkowie olkuscycy uchwałą z 13 lutego 1671 r. [Woźniczka, 1960, s. 2].

Zmiany w zakresie działalności kasy brackiej nastąpiły z chwilą, gdy panowanie nad Śląskiem objęły Prusy. Ostatecznie zasady funkcjonowania spółek brackich regulowała powszechna ustawa górnicza z 24 czerwca 1865 r. Od tego czasu spółki pozostawały pod nadzorem państwowych władz górniczych, a fundusze kas spółek pochodziły ze składek górników i właścicieli kopalń.

Ubezpieczeni członkowie spółki dzielili się na pełnoprawnych bądź stałych oraz niestałych. Podział ten miał podstawowe znaczenie z punktu widzenia pra-

wa do świadczeń udzielanych przez spółkę (niestali nie posiadali m.in. uprawnień do świadczeń w razie starości). Wspomniana ustawa z 24 czerwca 1865 r. określała minimalne świadczenia, pozostawiając ich szczegółową interpretację statutom spółek.

Instytucja Spółki Brackiej na Górnym Śląsku zyskała europejską sławę. Była wzorem dla wielu regionów górniczych. Na mocy ustawy z 10 kwietnia 1854 r. utworzono dla śląskich zakładów przemysłowych spółki brackie dla Dolnego i Górnego Śląska. Oddzielnie powstała Pszczyńska Spółka Bracka (8 marca 1861 r.) z siedzibą w Katowicach.

Ubezpieczenie dzieliło się na dwa działy: ubezpieczenie chorobowe oraz emerytalne (zwane pensyjnym). Ubezpieczenie pensyjne było ubezpieczeniem na wypadek inwalidztwa, śmierci oraz starości. Zapewniało świadczenia pieniężne członkom kasy i ich rodzinom (wdowom, sierotom) oraz pokrywało koszty pogrzebu (w przypadku śmierci spowodowanej wypadkiem przy pracy). Koszty ubezpieczenia ponosili po połowie ubezpieczeni oraz pracodawcy. Składki były zróżnicowane, świadczenia również, w zależności od wysokości składki i okresu ubezpieczenia. Specjalne sądownictwo brackie rozstrzygało spory między ubezpieczonymi a bractwami [Wanatowicz, 1999, s. 10-11].

W latach 80. XIX w. obok ubezpieczeń brackich powołano nowe. Prusy były państwem, które 22 czerwca 1889 r. wydało ustawę o ubezpieczeniach emerytalnych. To ubezpieczenie miało charakter powszechny i obligatoryjny i było wzorowane na ubezpieczeniu brackim, które nie zostało zlikwidowane. Górnicze ubezpieczenie pensyjne stało się odtąd dodatkowym ubezpieczeniem emerytalnym, istniejącym obok powszechnego, przy czym uzyskanie świadczeń z pierwszego warunkowane było niezdolnością do pracy w górnictwie, natomiast drugiego – wiekiem. Świadczenia z ubezpieczenia brackiego były wyższe od świadczeń z ubezpieczenia powszechnego [Wanatowicz, 1999, s. 11].

Górnicy byli przypisani do danej kasy i nie mogli ubezpieczać się w wolnych kasach pomocniczych bez utraty wszystkich nabytych przywilejów. Ustawa górnicza z 1905 r., a następnie nowela o spółkach z 11 czerwca 1906 r. usunęły wiele nieprawidłowości lub je zminimalizowały.

Podstawą prawną działalności bractw pozostała ustawa górnicza. Stan taki trwał do 1912 r., kiedy to na mocy ustawy z 17 czerwca 1912 r. przepisy o bractwach górniczych zostały wyjęte z ustawy górniczej i ogłoszone jako oddzielna „ustawa o bractwach górniczych”. Ustawa ta uregulowała ubezpieczenie na wypadek choroby oraz ubezpieczenie pensyjne kas brackich. Określono zakres i wymiar świadczeń, a także ściągalskość składek [Wyżnikiewicz i Rzewski, 1936, s. 81].

Ustawa o bractwach górniczych z 17 czerwca 1912 r., przyjmując kilka postanowień ordynacji ubezpieczeniowej z 11 lipca 1911 r., ugruntowała ostatecznie system odrębnego, dodatkowego ubezpieczenia brackiego w zakresie ubezpieczenia pensyjnego. Całokształt stosunków w Górnośląskiej Spółce Brackiej określał statut uchwalony 13 października 1912 r. wraz z czterema dodatkami wydanymi w latach 1913-1919, natomiast w Pszczyńskim Bractwie Górniczym – statut z 17 grudnia 1913 r. wraz z sześcioma dodatkami z lat 1913-1920. Skorygowanie ustawodawstwa brackiego związane było z działaniami I wojny światowej oraz sytuacją rewolucyjną w Niemczech w okresie 1918-1920 [Wanatowicz, 1973, s. 20-22]. Dodatki ujednolicały statuty obu bractw i zbliżały ich formy działania. Na wskazanym ustawodawstwie opierał się cały zręb prawno-ustrojowy i organizacyjny ubezpieczenia brackiego na Górnym Śląsku do czasu podziału spółek brackich, związanego z regulacjami konwencji genewskiej z 15 maja 1922 r.

Także w byłym Królestwie Kongresowym istniało ubezpieczenie emerytalne górników. *Organizacja ogólna* (następnie stała się statutem Korpusu Górniczego) wydana w 1816 r. w Kielcach przewidywała m.in. zapewnienie górnikom środków w razie starości i śmierci. Emeryturę można było otrzymać pod warunkiem regularnego opłacania składek, gdy uległo się kalectwu w czasie pracy oraz po 40 latach nieprzerwanej pracy. Po 10 latach wypłacano emeryturę w wysokości 1/6 zarobku, po 20 – 1/4, po 30 latach – 1/3, po 40 latach – 1/2. Członek kasy mógł być pozbawiony prawa do emerytury, jeśli samowolnie porzucił pracę lub został wykreślony z korpusu górniczego za przestępstwo służbowe [Marzec, 1987, s. 14]. W byłym zaborze austriackim kasy istniały przy poszczególnych kopalniach (np. „Puszka bracka” działająca przy zakładach górniczo-hutniczych w Zakopanem). Następnie kasy brackie były zakładane na podstawie austriackiej powszechnej ustawy górniczej z 1854 roku, nakładającej na posiadaczy kopalń obowiązek zakładania kas brackich [Woźniczka, 1960, s. 2].

W zaborze rosyjskim ustawy górnicze z 1893 r. pozwalały na zakładanie w prywatnych górniczych zakładach przemysłowych – za wspólną zgodą właścicieli i robotników – kas na zasadach dobrowolności. Na mocy ustawy z 1903 r. o pracy w przemyśle nabrały one głównie charakteru instytucji ubezpieczenia emerytalnego. Na dochody składały się składki robotników, wkłady przedsiębiorstwa oraz dochody z majątku. Emerytura przysługiwała górnikom niezdolnym do pracy do czasu odzyskania zdolności do pracy lub dożywotnio. Niektóre statuty kas przewidywały okres wyczekiwania do 10 lat. Wysokość świadczenia ustalał zarząd kasy, biorąc pod uwagę okres pracy i wysokość zarobków. Emerytury w wyjątkowych przypadkach za zezwoleniem mogły być zamieniane na jednorazowe odprawy, których otrzymanie wyczerpywało wszelkie roszczenia wobec kasy [Mamrotowa, 1934, s. 309-310; Fischlowitz, 1935, s. 639].

2. Ubezpieczenie emerytalne górników w okresie międzywojennym

Po wojnie ubezpieczenie górnicze znajdowało się w stanie chaosu. Na terenie powstającego państwa istniały 3 systemy ubezpieczenia górniczego, odziedziczone po państwach zaborczych, różniące się między sobą oraz niepowiązane ściślejszymi węzłami zależności [Szymanko, 1932, s. 161].

Po wojnie w Polsce na Górnym Śląsku pozostało zachowane podwójne ubezpieczenie. Niezależnie bowiem od ubezpieczenia brackiego górnicy podlegali również robotniczemu na wypadek inwalidztwa, starości i śmierci, które funkcjonowało zgodnie z niemiecką ordynacją ubezpieczeniową z 1911 r. Obowiązek jej wykonywania na tym terenie nałożyła polsko-niemiecka konwencja górnośląska z 1922 r. Dodatkowo status autonomiczny województwa śląskiego sprawił, iż ubezpieczenia społeczne znalazły się w kompetencji Sejmu Śląskiego. Sejm ten ustawą z 31 stycznia 1923 r. obniżył wiek przyznania renty starczej do 60 lat, powiększając w ten sposób znacznie zakres uprawnionych do świadczeń. Okres wyczekiwania wymagany dla renty starczej równocześnie zmniejszono sześciokrotnie, z 1200 składek tygodniowych na 200 [Wyżnikiewicz, 1938, s. 26-27]. Renta składała się z części wypłacanej z funduszy ubezpieczeniowych oraz z dodatku państwowego wynoszącego 100 zł rocznie, udzielanego ze skarbu śląskiego. Przeciętna wysokość świadczenia wynosiła 34 zł miesięcznie [Szymanko, 1932, s. 162].

Na terenie Górnego Śląska dodatkowo funkcjonowały ubezpieczenia brackie. Po przyłączeniu części Górnego Śląska do Polski (tylko teren objęty działalnością Pszczyńskiego Bractwa Górniczego wszedł w całości w skład państwa polskiego, natomiast obszar Górnośląskiej Spółki Brackiej został podzielony na Polskę i Niemcy) specjalny układ polsko-niemiecki z 26 sierpnia 1922 r. doprowadził do podziału i powstania dwóch instytucji: Spółki Brackiej w Tarnowskich Górach i Oberschlesische Knappschaft w Gliwicach.

Przystosowanie do nowych warunków społeczno-gospodarczych znalazło wyraz w reorganizacji ustawodawstwa ubezpieczeniowego. Korzystne zmiany w przepisach zmierzały w kierunku rozszerzenia uprawnień oraz podwyższenia wymiaru świadczeń. W rozwoju ustawodawstwa brackiego zarysowały się wyraźnie dwa okresy. Do 1931 r. dominowała tendencja do rozszerzania świadczeń i liberalizowania warunków ich otrzymania, natomiast od 1932 r., pod wpływem narastającego na Górnym Śląsku kryzysu gospodarczego, nastąpił w ustawodawstwie bractw wyraźny regres, który utrzymywał się do końca lat 30. [Lechowicz, 1934, s. 525 i nast.]. Składki pobierane były według klas zarobkowych,

w odsetkach od zarobków ustalonych dla danej klasy. Składki te nie zawsze były jednakowe i wahały się w Spółce Brackiej od 8 do 12% zarobku danej klasy, a w Pszczyńskim Bractwie Górniczym dochodziły nawet do 16,7% zarobku. Górną granicę zarobku stanowiło do 1939 r. 240 zł miesięcznie (od zarobku przekraczającego tę granicę składek nie obliczano). Składkę płacili pracodawca i pracownik w różnych częściach. Przeciętna wysokość świadczenia pensyjnego wynosiła w latach 1924-1933 – 55,61 zł, wykazując od tego czasu tendencję zniżkową, by wynieść 49,20 zł w 1938 r. Znaczenie ekonomiczne brackiego ubezpieczenia pensyjnego było istotne dla górników, gdyż poziom świadczeń z kas brackich był przeciętnie o ok. 30% wyższy od świadczeń z powszechnego ubezpieczenia emerytalnego i były one udzielane na warunkach łagodniejszych [Woźniczka, 1949, s. 71-73]. Przeciętnie świadczenie to otrzymywało się od 53. roku życia [Archiwum Państwowe w Katowicach, CZPW 5907].

Ubezpieczenia emerytalne górnicze w Małopolsce oparte były na Ustawie z 28 lipca 1889 r. o urządzeniu stosunków bractw górniczych w brzmieniu ustalonym rozporządzeniem Prezydenta Rzeczypospolitej z 22 marca 1928 r. Podlegali mu obligatoryjnie wszyscy zatrudnieni w kopalnictwie. Ubezpieczenie to nie przewidywało renty starczej, ale istniała tendencja do jej przyznawania od 55. roku życia [Szymanko, 1932, s. 174].

Z kolei w Zagłębiu Dąbrowskim kasy brackie przetrwały okres wojny, lecz straciły cały swój majątek, który został wywieziony do Rosji. W latach 1926-1928 okręgowy inspektor pracy przeprowadził reformę kas w Zagłębiu Dąbrowskim. Większość przeszła na system udzielania jednorazowych zapomóg, skapitalizowanych, a zrezygnowała z pensyjnych, periodycznych świadczeń [Wanatowicz, 1973, s. 22]. Wysokość odpraw była zależna od liczby lat przepracowanych w przedsiębiorstwie. Za każdy rok przypadała określona stawka [Fischlowitz, 1935, s. 639].

Sytuację górników w Zagłębiu Krakowskim i Dąbrowskim zmieniła uchwalona 28 marca 1933 r. tzw. ustawa scalenkowa, która m.in. scalała i ujednolicała ubezpieczenia emerytalne. Sytuacja górników na tych terenach została uregulowana w analogiczny sposób, jak innych grup ubezpieczonych. Granicę wieku ustalono na 65 lat. Tylko na Górnym Śląsku w omawianej materii zachowany został *status quo*.

Dodatkowe ubezpieczenie górnicze zostało zachowane jeszcze w Zagłębiu Dąbrowskim. Regulowało je rozporządzenie ministra opieki społecznej z 27 sierpnia 1935 r. o ubezpieczeniu brackim w powiecie będzińskim. Na jego podstawie zlikwidowano kasy brackie, a w ich miejsce powołano nową instytucję: Kasę Bratnią Zagłębia Dąbrowskiego. Składką ubezpieczeniową zostali obciążeni wy-

łącznie górnicy. W zamian za jej opłacanie po okresie wyczekiwania (24 miesiące składowe) nabywali prawo do odprawy, jeżeli stawali się trwale niezdolni do wykonywania pracy zawodowej z powodu wypadku w zatrudnieniu, choroby, ułomności fizycznej lub umysłowej, bądź też wskutek upadku sił fizycznych lub umysłowych. Odprawa wynosiła 1200 zł po 20 latach pracy [Mamrotowa, 1935, s. 383].

Wojna przerwała działalność dodatkowych instytucji górniczych. Zostały one wcielone do niemieckiego systemu ubezpieczeń górniczych, reprezentowanego przez Bractwo Górnicze Rzeszy. W zakresie ubezpieczenia pensyjnego obowiązki ubezpieczenia podlegali wszyscy pracownicy górnictwa bez względu na płeć i wiek (wcześniej przyjmowano tylko osoby, które nie przekroczyły 40. roku życia). Składki do ubezpieczenia górników wynosiły do końca 1942 r. ok. 9% zarobku (6% pracodawca, 3% ubezpieczony), a od 1943 r. 18,5% zarobku (12,5% pracodawca, 6% ubezpieczony). Prócz pensji inwalidzkiej wprowadzono pensję starczą przyznaną ubezpieczonemu bez badania lekarskiego w razie ukończenia 50. roku życia oraz przebycia w ubezpieczeniu pensyjnym 300 miesięcy składowych [Woźniczka, 1988, s. 63-64].

3. Ubezpieczenia emerytalne górników w okresie PRL

Po wojnie od 29 września 1945 r. wszelkie składki ubezpieczeniowe za pracowników przerzucono w całości na przemysł. Górnicy w okresie powojennym w razie niezdolności do pracy z powodu starości oprócz normalnych świadczeń korzystali z dodatkowej renty ze spółki brackiej. Dekret Rządu Jedności Narodowej z 8 stycznia 1946 r. dopuścił bowiem możliwość realizowania ubezpieczeń przez inne instytucje niż ubezpieczalnie społeczne. Na tej podstawie wznowiły działalność: Spółka Bracka w Tarnowskich Górach i Kasa Bratnia w Sosnowcu. Od 1 stycznia 1949 r. rozciągnięto ubezpieczenie brackie na wszystkie zagłębia węglowe w Polsce. Przyznano więc prawa do świadczeń brackich górnikom kopalń węgla brunatnego [Woźniczka, 1954, s. 198]. Ustawa o Zakładzie Ubezpieczeń Społecznych z 20 lipca 1950 r. przekazała wykonywanie ubezpieczenia górniczego temuż zakładowi, który przejął ulegające likwidacji: Spółkę Bracką i Kasę Bratnią Górników. Od 1951 r. ubezpieczenie górnicze znalazło się w ramach jednolitego, scalonego ogólnokrajowego ubezpieczenia społecznego. W ramach nowej organizacji zachowano wszelkie korzystne dla górników odległości ubezpieczenia brackiego [Woźniczka, 1954, s. 199]. W 1954 r. ostatecznie zniesiono uprawnienia systemu brackiego i zastąpiono je dodatkiem do rent i emerytur [Jaros, 1975, s. 485].

Szczególne znaczenie górnictwa dla gospodarki oraz trudy pracy górniczej wprowadziły dla tej grupy odrębne przepisy ubezpieczeniowe po likwidacji ubezpieczeń brackich. Aktem prawnym stanowiącym podstawę tych odrębności stała się uchwała Rady Ministrów z 30 listopada 1949 r. w sprawie szczególnych przywilejów dla górników w górnictwie węglowym, zwana Kartą Górnika. W kolejnych 3 latach przywileje rozciągnięto na pracowników wszystkich działów polskiego górnictwa zatrudnionych pod ziemią [Woźniczka, 1954, s. 331]. W wykonaniu Karty Górnika Prezydium Rządu określiło szczegółowe zasady nabywania świadczeń emerytalnych przez górników [Uchwała nr 15 Prezydium Rządu z dnia 10 stycznia 1951]. Na tej podstawie górnicy nabyli prawo do renty starczej, która przysługiwała od 55. roku życia osobom, które przepracowały co najmniej 25 lat pod ziemią lub przy pracach równorzędnych. Górnicza renta starcza wynosiła 700-1000 zł miesięcznie, do czego dochodziły dodatki i zwyki. Przeciętna wysokość renty górniczej znacznie przekraczała poziom powszechnych świadczeń [Woźniczka, 1960, s. 3-4].

Stan ten trwał do 31 marca 1957 r. Od 1 kwietnia 1957 r. weszła w życie Ustawa z 28 maja 1957 r. o zaopatrzeniu emerytalnym górników i ich rodzin. Na jej podstawie prawo do górniczej emerytury uzależniono od posiadania co najmniej 25 lat pracy górniczej, równorzędnej i zaliczanej. Uzależniono je również od osiągnięcia wieku 55 lat w okresie wykonywania pracy górniczej lub równorzędnej. Pracownik, który w chwili osiągnięcia 55 lat życia nie miał jeszcze wymaganego stażu, nabywał prawo do górniczej emerytury po dopracowaniu brakującego okresu. Górnicza emerytura wraz ze wzrostem z tytułu stażu górniczego rosła ponadto o 15% (tzw. preferencja górnicza) [Jeż, 1970, s. 14-16].

Ustawa z dnia 1 lutego 1983 r. o zaopatrzeniu emerytalnym górników i ich rodzin zmieniła pewne zasady przyznawania świadczeń emerytalnych dla górników. Na jej podstawie górnicza emerytura przysługiwała osobie, która łącznie spełniła następujące warunki:

- ukończyła 55 lat,
- w chwili osiągnięcia 55 lat wykonywała pracę górniczą lub równorzędną albo z tytułu tej pracy pobierała zasiłek chorobowy z ubezpieczenia społecznego,
- posiadała okres pracy górniczej wynoszący łącznie z okresami pracy równorzędnej i okresami zaliczanymi do pracy górniczej co najmniej 20 lat dla kobiet i 25 lat dla mężczyzn, w tym co najmniej 5 lat pracy górniczej [Zgryzek, 1987, s. 62].

W okresie do 31 grudnia 1985 r. ustawa stopniowo obniżała wiek emerytalny. Od 1 stycznia 1986 r. wiek emerytalny górników został określony na 50 lat,

a prawo do górniczej emerytury z tytułu obniżonego wieku przysługiwało osobom, które:

- obniżony wiek emerytalny osiągnęły w czasie wykonywania pracy górniczej lub pracy równorzędnej z pracą górniczą albo w okresie pobierania z tytułu takiej pracy zasiłku chorobowego z ubezpieczenia społecznego,
- posiadały łącznie co najmniej 25 lat pracy górniczej wraz z okresami pracy równorzędnej z pracą górniczą i okresami zaliczanymi do pracy górniczej. W okresie tym powinno przypadać co najmniej 15 lat pracy górniczej [Zgryzek, 1987, s. 63].

Prawo do górniczej emerytury, bez względu na wiek i zajmowane stanowisko, przysługiwało górnikom, którzy pracę górniczą wykonywali pod ziemią stale i w pełnym wymiarze czasu pracy przez okres wynoszący co najmniej 25 lat [art. 10 Ustawy z dnia 1 lutego 1983 r.].

Działania te przyczyniły się do tego, iż w latach 90. XX w. pojawiła się znaczna liczba górników, którzy uprawnienia emerytalne nabywali w wieku 43-45 lat.

4. Współczesne regulacje prawne w zakresie emerytur górniczych

Po reformie emerytalnej w 1999 r. górnicy zostali włączeni do systemu powszechnego, z zachowaniem jednak pewnych odrębnych przywilejów. Uprawnienia te ulegały pewnym modyfikacjom. Obecnie górnicza emerytura przysługuje pracownikowi, który spełnia łącznie następujące warunki:

- ukończył 55 lat życia;
- ma okres pracy górniczej wynoszący łącznie z okresami pracy równorzędnej co najmniej 20 lat dla kobiet i 25 lat dla mężczyzn, w tym co najmniej 10 lat pracy górniczej (jest to np. praca pod ziemią w kopalniach węgla, rud, kruszców, surowców ogniotrwałych, glin szlachetnych, kaolinów, magnezytów, gipsu, anhydrytu, soli kamiennej i potasowej, fosforytów oraz barytu; w charakterze członków drużyn ratowniczych kopalń; na stanowiskach maszynistów wyciągowych na szybach oraz na stanowiskach sygnalistów na nadszybiach szybów w kopalniach; na stanowiskach instruktorów zawodu w górniczych polach szkoleniowych pod ziemią oraz w kopalniach siarki i węgla brunatnego). Okresy pracy górniczej i pracy równorzędnej z pracą górniczą uwzględnia się, jeżeli praca ta wykonywana była co najmniej w połowie wymiaru czasu pracy;

- nie przystąpił do otwartego funduszu emerytalnego albo złożył wniosek o przekazanie środków zgromadzonych na rachunku w otwartym funduszu emerytalnym, za pośrednictwem ZUS, na dochody budżetu państwa [Ustawa z 17 grudnia 1998 r.].

Wiek emerytalny może być obniżony do 50 lat w przypadku kobiet mających co najmniej 20 lat, a mężczyzn co najmniej 25 lat pracy górniczej i równorzędnej, w tym co najmniej 15 lat pracy górniczej. Ponadto prawo do górniczej emerytury, bez względu na wiek i zajmowane stanowisko, przysługuje pracownikom, którzy pracę górniczą wykonywali pod ziemią stale i w pełnym wymiarze czasu pracy przez okres wynoszący co najmniej 25 lat [Ustawa z 17 grudnia 1998 r.].

Podsumowanie

Ciężkie i niebezpieczne warunki pracy w górnictwie stawiają szczególne wymagania osobom zatrudnionych w branży. To spowodowało, że zawód górnik jako pierwszy na świecie od wieków znajdował się pod szczególną opieką i ochroną. Jej celem było łagodzenie skutków różnych zdarzeń powodujących niezdolność do pracy m.in. z uwagi na wiek. To właśnie w kasach górniczych po raz pierwszy wprowadzono przymus ubezpieczenia. Dlatego też szczególne przywileje związane ze świadczeniami emerytalnymi mają swoją proveniencję w starych tradycjach. Stały się też podwalinami ubezpieczeń powszechnych wprowadzonych po raz pierwszy przez Bismarcka.

Literatura

- Archiwum Państwowe w Katowicach, CZPW 5907.
- Fischlowitz S. (1935), *Reforma ubezpieczenia górników w Zagłębiu Dąbrowskim*, „Przegląd Ubezpieczeń Społecznych”, nr 10.
- Jaros J. (1975), *Zarys dziejów górnictwa węglowego*, PWN, Warszawa-Kraków.
- Jeż J. (1970), *Zaopatrzenie emerytalne górników i pracowników kolejowych*, Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa.
- Jonca K. (1966), *Polityka socjalna Niemiec w przemyśle ciężkim Górnego Śląska (1871-1914)*, Śląsk, Katowice.
- Lechowicz T. (1934), *Zaległości składowe w instytucjach ubezpieczeń społecznych*, „Przegląd Ubezpieczeń Społecznych”, nr 10.
- Mamrotowa W. (1935), *Reforma ubezpieczenia górniczego w Zagłębiu Dąbrowskim*, „Praca i Opieka Społeczna”, nr 3.

- Mamrotowa W. (1934), *Ubezpieczenie w Kasach Bratnich górników w Zagłębiu Dąbrowskim*, „Praca i Opieka Społeczna”, nr 3.
- Marzec D. (1987), *Ubezpieczenie brackie górników na terenie Zagłębia Dąbrowskiego – zarys rozwoju*, „Studia i Materiały z Historii Ubezpieczeń Społecznych w Polsce”, z. 5, Warszawa.
- Piernikarczyk J. (1933), *Historia górnictwa i hutnictwa na Górnym Śląsku*, t. 1, Śląski Związek Akademicki, Katowice.
- Popiołek F. (1946), *Opieka społeczna w przemyśle hutniczo-górnicyzm na ziemiach polskich*, „Śląska Gazeta Lekarska”, Cieszyn.
- Szymanko R. (1932), *Ubezpieczenia górnicze*, „Praca i Opieka Społeczna”, nr 2.
- Uchwała nr 15 Prezydium Rządu z dnia 10 stycznia 1951 r. w sprawie wysokości świadczeń emerytalnych dla górników zatrudnionych pod ziemią.
- Ustawa z 28 maja 1957 roku o zaopatrzeniu emerytalnym górników i ich rodzin. Dz.U. 1957, nr 32, poz. 139.
- Ustawa z dnia 1 lutego 1983 roku o zaopatrzeniu emerytalnym górników i ich rodzin. Dz.U. 1983, nr 5, poz. 32.
- Ustawa z 17 grudnia 1998 roku o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych. Dz.U. 2013, poz. 1440.
- Wanatowicz M.W. (1973), *Ubezpieczenie brackie na Górnym Śląsku w latach 1922-1939*, Śląski Instytut Naukowy, PWN, Warszawa-Kraków.
- Wanatowicz M.W. (1999), *Ubezpieczenia społeczne na Górnym Śląsku i w Zagłębiu Dąbrowskim w XIX i XX wieku* [w:] M.W. Wanatowicz (red.), *Śląsko-zagłębiowskie konfrontacje historyczne (XIX-XX wiek)*, UŚ, Katowice.
- Woźniczka F. (1949), *Dodatkowe ubezpieczenia górnicze na Górnym Śląsku*, „Przegląd Ubezpieczeń Społecznych”, nr 6.
- Woźniczka F. (1988), *Dodatkowe ubezpieczenia górnicze na Górnym Śląsku w okresie okupacji (1939-1945)*, „Studia i Materiały z Historii Ubezpieczeń Społecznych w Polsce”, z. 6, Warszawa.
- Woźniczka F. (1954), *Przywileje rentowe za wysoki wkład pracy. Rozwój ubezpieczenia emerytalnego górników w Polsce Ludowej*, „Przegląd Ubezpieczeń Społecznych”, nr 7-8.
- Woźniczka F. (1960), *W dziesiątą rocznicę ustanowienia rent z Karty Górnika*, „Praca i Zabezpieczenie Społeczne”, nr 12.
- Woźniczka F. (1954), *W pięciolecie Karty Górnika*, „Przegląd Ubezpieczeń Społecznych”, nr 12.
- Wyżnikiewicz Z. (1938), *Ustawodawstwo śląskie o ubezpieczeniu społecznym*, Wydawnictwa Instytutu Śląskiego, Warszawa.
- Wyżnikiewicz Z., Rzewski A. (1936), *Systematyczny przegląd ubezpieczeń społecznych w Polsce*, nakład własny, Łódź.
- Zgryzek W. (1987), *Emerytury i renty górników i ich rodzin*, Instytut Wydawniczy Związków Zawodowych, Warszawa.

**RETIREMENT BENEFITS RELATED
TO MINING AREA OF HISTORY**

Summary: The article discusses retirement benefits related to employment in the mining industry on Polish soil. The miners are constantly aware of the danger threatening them from the beginning of the occupation, led to solidarity does not exist in other industries. A manifestation of this solidarity is the creation of institutions that provide some means for the continued existence even during incapacity for work due to age. This is why in the mining industry at the earliest developed insurance and are the modeled itself after entering their widespread obligatory form.

Keywords: mining, pension benefits, insurance.